

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ·A U RANGA (P1)

EXEMPLAR 2008

MARAGA/MARKS: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri i%i %i na masia%ari a fumi 10.

PFESANI

1. Fhindulani mbudziso dzoḡhe.
2. Thomani khethekanyo iḡwe na iḡwe kha siaḡari ḡiswa, hune ya fhelela hone ni talele.
3. ḡwalani zwi no vhalea, nahone nga vhuronwane.
4. Ni dzhieḡe nzhele mupeleḡo, khethekanyo ya maipfi, kushumisele kwa madanzi, zwiga zwa u vhalala, tswayo khathihi na kuvhumbelwe kwa mafhungo.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONTVHO

Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzo »isendekaho khao. Hune zwa konadzea ni shumise maipfi a%u:

MASUTU, DZINA .I .AWE

Masutu o vhae mu%hannga wa u sa pfa musu makhulu wawe vha tshi mu kaidza. U sa pfa honohu o »i hu ita naho a tshikoloni, o vha e thaidzo kha vhagudi khathihi na vhagudisi.

Masutu u na tsindi, hezwi zwo »o vhonele musu a tshi dzhenela mugudisi Vho-Mangalani bungani %a vha fumakadzi, vha vho bva vha songo tsha luvhela zwavhu»i. Vho-Mangalani vha ya vha zwi vhiga kha %hohoyatshikolo. Vha tshi tou bva nga mu%ango wa ofisi ho mbo »i dzhenela mulangaki%asi we a vha a tshi khou ya u vhiga mafhungo a uri hu na mugudi o bvulaho vhurukhu ki%asini na uri o mu sia a tshi khou bvisela ma»i kha bo»elo henefho ngomu ki%asini. Vha tshi vhudzisa uri ndi nnyi ha wanala uri ndi Masutu.

%hohoyatshikolo yo »o rumela mugudisi a re kha Komiti ya Vhulangi ha Tshikolo uri a ye hayani u vhidza muun»i wawe. Nangoho o »o ita nga u ralo. Makhulu wawe vho ri u swika Masutu a sengiswa. Ene ho ngo hanedza lini, o ri o dzhenela Vho-Mangalani nge a vha o rithea dangani nahone a vhone uri a nga si tsha swika bungani %a vhatukana a mbo »i dzhenela kha %a vhagudisi. Musu a tshi vhudziswa zwa u bvisela ma»i bo»eloni nahone ki%asini, a ri o zwi itiswa ngauri a vha o no tshuwa uri o dzhenela mugudisi bungani lwe a vho sokou pfa unga u na tshitunde. O »o humbela pfarelo ya mbo »i %anganedzwa; ha pfi a songo tsha dovha.

Vhege i sa athu u fhela Masutu o »o tswa tshikhafuthini tsha mu%we mugudi a %a. Makhulu wawe vha hana u »a tshikoloni vhunga hu si kale-kale vho vha vha tshi khou senga milandu yawe. Musu a tsha o imiswa u »a tshikoloni ho lindelwa muun»i a tshi »a, ha vho pfala uri Masutu o dzhenela vha%we vha fumakadzi hayani a vha dzhiela masheleni a fhedza nga u vha rema nga banga. O »o fhedza o hwelelwa mapholisani he mulandu u tshi sengwa ha pfi vhu%anzi a vhu fushi, mulandu wa mbo »i phumulwa.

Ho »o pfala uri Masutu u khou tambudza makhulu wawe lwa vhudzekani khathihi na u vha dzhiela tshede yavho ya mundende. Nangoho makhulu vho mbo »i pa%a mu»i sa tshimange tsha goya ene a vho sala e e%he. U dzula e e%he zwo vho »o mu kon»ela, a tevhela mme awe vhuhadzi havho. Nga mulandu wa uri Tshiven»a tshi tshi ri, 'Wa kokodza luranga na mafhuri a a tevhela'; khotsi awe vho »o kombetshedzea u mu %anganedza. Ma»uvha a si mangana, vhutshilo ha thoma u %amara afha mu%ani. Vha tshi mu

kaidza u vha vhudza uri a vha khotsi awe vha malofhani.
Mukalaha wa vhathu vho mbo »i paka vhutundu vha ya u dzula
mushumoni.

Khonani dza Masutu ho vha hu vhana vha%uku. Musi o takalesa wo vha u tshi pfa a tshi amba zwauri Siawoadza a hu tshe na tsha musadzi vhunga o fhira khavho vho%he. U vhuya wa »elwa nga muhumbulo wa uri kani-ha ndi tshivhimbili. Mafhungo o »o dina musu a tshi dzhenela mu%we mubvana we a ri u mu tshipa a basela nga u mu randekanya minwe nga lufhanga. O ri a tshi %uwa a vhudza mufumakadzi uyo uri u »o dovha a vhuya. O »o vhudza uyo mufumakadzi uri naho a ya a vhiga mulandu uyo u khou sokou »inetisa ngauri ene ha dzuli dzhele. Nga murahu ha musu mufumakadzi uyu o no vhiga mulandu mapholisani, Masutu vho »o mu %o»a hunzhi vha sa mu wani. Vhafuwi Vho-Thivhilingwi vha vhidza tshivhidzo tshi si na tsaleli he vha zwa %a uri tshigevhenga tshenetsho a tshi fuiwi shangoni %avho, tsha wanala kha tshi vhoxwe tshi iswe mapholisani.

¶uvha %e Masutu a wanwa nga vhathu vho mbo »i tou mu wela n%ha. Matombo, zwibonda na dzithonga zwa ita mushumo. O mbo »i wana kubulinyana a sutuka a shavha. Vha mu pandamedza vha mu fara, vha mu vhofha nga thambo vha namba vha mu fhedzisa. Mapholisa vha tshi swika vho wana hu si tshe na tsha muthu. Ha mbo »i vha u onesana na%o ha %wana wa Vho-Nakudze; na vhamusanda vha wana zwo vha kela ma%ari.

- 1.1 Ndi zwifhio zwine mu%wali wa mafhungo aya a khou tama u ri funza? (2)
- 1.2 Dzina i%i 'Masutu' %i yelana u gumafhi na mafhungo e na vhala? (3)
- 1.3 Masutu ndi mudziaukandekanya pfanelo dza vhafumakadzi. Tikedzani fhungo i%i nga mbuno tharu. (3)
- 1.4 Inwi ni vhona zwo tea na uri hu pfi Masutu ndi tshivhimbili? Tikedzani phindulo ya%u. (2)
- 1.5 Ri %eeni %halutshedzo dza mafurase/maipfi haya:
 - 1.5.1 U vha na tsindi. (2)
 - 1.5.2 Vho mbo »i pa%a mu»i. (2)
 - 1.5.3 U onesana na%o. (2)
 - 1.5.4 Tshivhimbili. (2)
- 1.6 Topolani murero kha mafhungo e na vhala ni dovhe ni %ee na %halutshedzo yawo. (2)

- 1.7 Inwi ni vhona unga ndi tshini tshe tsha vha tshi tshi ita uri Masutu a sa thetshelese? (2)
- 1.8 Kha mafhungo e na vhala hu na luambo lwa musanda lwo shumiswaho. Topolani ipfi i%o ni dovhe ni %i shumise fhungoni %a%u %e na tou »isikela. (2)
- 1.9 Fhindulani nga **ee** kana **hai** ni dovhe ni tikedze:
- 1.9.1 Masutu ndi mvuleli. (2)
- 1.9.2 Masutu ndi tshisiwana. (2)
- 1.9.3 Masutu o tou pandelwa tshikoloni. (2)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO (SAMARI)

Nga phara ya maipfi a re vhukati ha 60 u ya kha 70 nweledzani zwine muthu a nga ita uri a kone u ½utshela dzema ¼a u daha fola.

U ½UTSHELA DZEMA ¼A FOLA

Hu na vhathu vhanzhi vho »ifashisaho nga dzema ¼a u daha fola, u bva khazwo zwi vho ri vhutoto. Hone-ha, zwi a konadzea uri muthu a litshe u daha arali o »iimisela nahone a tshi zwi funa.

Fola ¼i rengiswa fhethu ho fhambanaho: mavhengeleni, khefini, dzigaratshini na hu½we. Fola ¼i khombo kha mutakalo wa muthu, nahone ¼i a bveledza malwadze o fhambanaho sa khentsa, lufhia na ma½we. Uri muthu a ¼i litshe u tea u »ivhudza zwauri u khou ¾o»a u tsireledza mutakalo wawe. U litsha fola a si zwine wa nga tou zwi khauledza. Arali no vha ni tshi daha phakhethe yo¾he nga »uvha ni nga tsitsa tshivhalo tsha segere¾e idzo tsha swika kha hafu ya phakhethe. Ni fanela u bvela phan»a na u tsitsa tshivhalo u swika ni sa tsha daha.

U ¾utshela khonani dze na vha ni tshi daha nadzo zwi nga ni thusa u ni bvisa kha dzema ¼a fola. Arali ¾hama ya½u i tshi khou daha inwi ni henefho, ni nga lingea naho ni na lutamo lwa u litsha n»owelo iyi mmbi. Ni songo tsha bvela phan»a na u ya zwiho»oni he na vha ni tshi dahela hone na ¾hama dza½u.

U litsha u daha a zwi tou vha zwithu zwi leluwaho ngauri sakha a ¼i nga litshi u ni dalela. Zwi amba uri naho ni na¾o ni fanela u kon»elela u sa daha. U vhulunga zwifaredzi zwa mi¾ora ya fola fhethu hune na sa tsha zwi vhona kana u tou zwi la¾a zwi nga ni sendedza kule na lutamo lwa fola. Musi ni mi¾anganoni kana hu½we-vho hune ha vha na vhathu vhanzhi na vhona vhathu vha tshi khou daha ¾utshelani kule, ni nga lingea.

½HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: PHENJA NA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

3.1 Mafhungo asia, a vhaleni uri ni kone u fhindula mbudziso dzi no a tevhela:

Ndo mu zwalela tshuzwahaya ngauri ene o vha a tshi khou zwalela malume awe vha shumaho Benoni vhurifhi. Arali o zewa mushumo munzhi tshikoloni ndi a mu zwalisa. Vha zwe vhagudisi vho vha vha sa zwi »ivhi uri ri a zwalelana dzitshuzwahaya. Naho vha tshi ri kaidza a ri pfi.

3.1.1 Tsinde wa iiti -zwala wo u zwa mitshila yo fhambanaho. Inwi ri zeeni mishumo miwa yo bveledzwaho nga mitshila iyo. (4)

3.1.2 Thomani fhungo wa u fhedzisela nga maipfi o talelwaho nga fhasi. (1)

3.1.3 Topolani ipfi wo pambwaho kha Afrikaans ni i shumise fhungoni i pfalaho. (2)

3.1.4 Isani ifurase ndo mu zwalela kha tshifhinga tshi»aho. (1)

3.1.5 eani ifhambanyi wa dzina malume ni i shumise fhungoni i pfalaho. (2)

- 3.2 Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhusedzi uri ni »o kona u fhindula mbudziso dzi no i tevhela.

ZWO¹HEZWO¹HE BEKHARA NA ZWINU⁰UNU⁰U

Ri ¼a vhu tshi duba!!!

*mabisikitsi zwikontsi vhurotho khekhe nga
n»alo*

Ri a vha di¼ivela ho¾heho¾he.

Nomboro: 072 345

8923/

015 784 3567

Kha 123

- 3.2.1 Khephusheni ya iyi khungedzelo ndi ifhio? (1)
- 3.2.2 Ni nga kwama hani bindu i¼i musu ni tshi ¾o»a thuso? (2)
- 3.2.3 Bindu i¼i ¼i wanala ngafhi? (1)
- 3.2.4 Topolani ¼i¼a¾edzi ¾o shumiswaho ni dovhe ni ¾alutshedze uri ¼i khou shuma mini kha khungedzelo iyi. (2)
- 3.2.5 °walululani fhungo ¾o ¾walwaho nga ma¾ederetsendami ni tshi khou dzhenisa zwiga na madanzi ho teaho. (3)

- 3.3 Tshibveledzwa tsha vhudavhidzani asitshi, tshi vhaleni nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela.

MEMORANDAMU

Vhubvo: RCL

Vhuyo: ¹hohoyatshikolo

Nomboro ya faela: 1/5/08

Tuvha: 26 ¹hangule 2008

Fhungo: N¹OWELO YA U SA ¹A HA VHAGUDISI DZIKI-ASINI

Tshiitisi: Uri ri swikelele ndivho ya zwe ra »ela zwone tshikoloni.

Tsiangane na ¹hu¹huwedzo: Vhagudisi a vha »i dziki¹asini nga dziphirido dzavho, vha vha vho dzula tshi¹afurumu vha¹we vho e»ela dzigoilini. Hezwo zwine vha khou ita arali vha ya nazwo phan»a zwi »o ita uri ri tshinyalelwe nga vhumatshelo hashu.

Dzithemendelo: Ri khou themendela uri vhagudisi u bva matshelo vha songo tsha fhidza u »a dziki¹asini nga pherido dzavho. ¹hohoyatshikolo kha vha »e na n»ila ya u langa vhagudisi vhavho ri sa athu u dzhiya vhukando vhu vhavhaho.

Tsaino : 7 *Lugomba*

- 3.3.1 Ndivho ya memorandamu uyu ndi ifhio? (1)
- 3.3.2 Tshite¹wa tshine tsha vha hafha kha mutumbu wa memorandamu tshine tsha dovha hafhu tsha wanala kha muvhigo ndi tshifhio? (1)
- 3.3.3 Topolani fhungo ¹i sumbaho u nyanyulea hu si havhu»i kha memorandamu uyo. (1)
- 3.3.4 Memorandamu u ¹walelwa mini? (1)
- 3.3.5 Uyu memorandamu ndi wa vhungana kha ¹waha wa (1)

2008?

- 3.3.6 Topolani ¼iiti¼i¼aluli ni ¼i shumise kha fhungo (2)
¼e na tou »isikela.
- 3.3.7 Ri ½eeni pfanywa ya ipfi *n»owelo* no ¼i shumisa (2)
fhungoni ¼i pfalaho.

3.4 Mafhungo ngea, a vhaleni ni fhindule mbudziso dzi no
tevhela.

Mafifi ndi dukana ¼ine ¼a »iita khunzi tshikoloni tshashu. Nga dzibureiki u »o wana ¼i tshi sunya, ¼i tshi tsa ¼i tshi gonya ¼i tshi maphekanya vhasidzana na zwitukana ¼i tshi zwi dzhiela mitshelo na zwisevho. ¶uvha ¼e ¼a piringedzwa nga dzimbi ¼a desike ¼i tshi khou hovhelela u rwa Sarina nga mula¼ela uri ¼i mu dzhie tshizwa tsha KFC, ¼o mbo »i wela n¼ha ha tombo ¼hoho ya devhea, ndo wana vhagudi vho takala vhukuma. Ho pfala zwitukana zwi tshi khou lidza dzikhombole. Ha pfala zwiseo zwi nyanyulaho kha sia ¼a vhasidzana na ipfi ¼a Sarina a tshi khou ri: 'Ko¼o! Muvhumbi o pfa zwililo zwashu.' Mafifi ¼o »o hwalelwa sibadela he ¼a ongwa tshifhinga tshilapfu. Ri tshi khou amba ¼amusu, naho Mafifi ¼o fhola zwiitwana zwa¼o a zwi tsha »adza mudzio, zwi vho nga zwa muthu o kokotaho tshiselo tsha mpengo.

3.4.1 Nga ipfi dukana mu¼wali u khou bvisela khagala vhu»ipfi vhufhio? (1)

3.4.2 Bulani dzina na mushumo wa ¼imudi ¼o ¼walwaho nga ma¼e»eretsendami mafhungoni e na vhalala. (2)

3.4.3 °walani ¼ifurase vhudzuloni ha ipfi he¼i: *khunzi* (2)

3.4.4 Ri ¼eeni ¼halutshedzo ya maambeke a tevhelaho:

A A zwi »adzi mudzio. (2)

B U kokota tshiselo tsha mpengo. (2)

3.4.5 Topolani ¼iaravhi ni bule na mushumo wa¼o. (2)

3.4.6 Topolani ipfi ¼o ¼ukufhadzwaho mafhungoni ayo. (1)

¹HANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: 40

MARAGAGU¹E: 80